

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

PROBLEMS OF APPLYING THE VIDEO CONFERENCE REGIME IN THE CRIMINAL PROCESS DURING THE PANDEMIC

Пасюк Т.В., студентка I курсу магістратури
Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України

Цимбал П.В., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університет державної фіскальної служби України

Стаття присвячена дослідженню проблемних питань застосування режиму відеоконференції у кримінальному процесі під час пандемії, що пов'язана з поширенням вірусу COVID-19 на території нашої країни та поза її межами.

Уже більш ніж пів року Україна живе за новими, безпрецедентними правилами з обмеженнями, спрямованими на запобігання поширенню на території України гострого респіраторного захворювання COVID-19, спричиненого коронавірусом SARS-CoV-2, запровадженими постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211, що закономірно спричинило зміни в повсякденному житті кожного громадянина окремо та суспільства загалом.

У ст. 55 Конституції України гарантовано, що права та свободи людини і громадянина захищає суд. Зрозуміло, що доступ до правосуддя та його відправлення має бути забезпечено за будь-яких обставин і подій, однак теперішні події, а саме адаптивний карантин, є складним випробуванням для досудових та судових органів усіх рівнів.

У даній статті сфокусована увага на змінах, які були внесені до національного законодавства з метою запобігання розповсюдженню коронавірусної хвороби. На підставі проведеного дослідження автори зробили висновок, що в період пандемії COVID-19 запровадження обмежень є вимушеною тимчасовою мірою для збереження здоров'я та життя населення держави, але водночас надзвичайні заходи повинні будуватися на принципах верховенства права, законності, правової визначеності та пропорційності, а також бути тимчасовими, достатніми за виниклої небезпеки, супроводжуватися низкою гарантій від свавілля. Україна не заявила про відступ від Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а отже, запроваджені протиепідемічні заходи під час досудового розслідування та судового провадження повинні будуватися на неприпустимості обмеження фундаментальних прав людини, які нею гарантовані.

Ключові слова: відеоконференція, дистанційне провадження, дистанційне досудове розслідування, судове провадження, слідчі (розшукові) дії, пандемія, вірус COVID-19, адаптивний карантин.

The article is devoted to the study of problematic issues of the use of videoconferencing in criminal proceedings during a pandemic related to the spread of COVID-19 virus in our country and abroad.

For more than half a year, Ukraine has been living by new, unprecedented rules with restrictions aimed at preventing the spread of acute respiratory virus COVID-19 caused by the coronavirus SARS-CoV-2 in Ukraine, introduced by the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 11.03.2020, which naturally caused changes in the daily life of each citizen individually and society as a whole.

Article 55 of the Constitution of Ukraine guarantees that the rights and freedoms of man and citizen are protected by the court. It is clear that access to and administration of justice must be ensured in all circumstances and events, but current developments, namely adaptive quarantine, are a difficult test for pre-trial and judicial authorities at all levels.

This article focuses on changes that have been made to national legislation to prevent the spread of coronavirus disease. Based on the study, the authors concluded that during the COVID-19 pandemic, the introduction of certain restrictions is a temporary measure to preserve the health and lives of the population, but at the same time emergency measures should be based on the rule of law, legality, legal certainty and proportionality, as well as to be temporary, sufficient in the event of danger and accompanied by a number of guarantees against arbitrariness. Ukraine has not declared a derogation from the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and therefore the anti-epidemic measures introduced during the pre-trial investigation and court proceedings should be based on the inadmissibility of restrictions on fundamental human rights guaranteed by it.

Key words: videoconference, remote proceedings, remote pre-trial investigation, court proceedings, investigative (search) actions, pandemic, COVID-19 virus, adaptive quarantine.

Постановка проблеми. Пандемія коронавірусу, яка поставила під загрозу життя та здоров'я людства, є й досі непрогнозованою у своєму розвитку та не дає можливості передбачити всі потенційні наслідки, які вона спричиняє, для різних сфер життєдіяльності, як-от економіка, політика, медицина, освіта, наука тощо. Реагування на виклики, які постали перед нашою країною у зв'язку зі складною епідеміологічною ситуацією, є важливою складовою частиною позитивних зобов'язань держави стосовно прав її громадян на життя загалом та повагу до приватного життя зокрема. У рамках забезпечення реалізації позитивних зобов'язань та з урахуванням масштабів пандемії коронавірусної хвороби, на яку захворіли в Україні станом на 28 листопада вже майже 710 тисяч людей [1], наша держава запровадила безпрецедентні заходи, спрямовані на убезпечення населення від масових захворювань: істотно обмежили свободу пересування, заборонили багатолюдні публічні зібрання, передбачили правила

щодо соціального дистанціювання, відвідування людей похилого віку, які опинилися у групі ризику, запровадила можливість дистанційної праці та дистанційне навчання для школярів та студентів, постійний температурний скринінг, заборонила чи обмежила роботу закладів харчування та багато інших. Дана ситуація не оминула сферу дистанційного провадження та використання режиму відеоконференції під час досудового слідства та судового розгляду, які також зазнали змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. В Україні окремі питання застосування режиму відеоконференції у кримінальному процесі досліджували такі науковці, як: А.Б. Антонюк, Л.М. Алексєєва, Д.Т. Арабулі, К.О. Архіпова, Н.М. Ахтирська, В.Ф. Василюк, П.В. Волосюк, Ф.М. Вяткін, Т.С. Гавриш, Ю.В. Глазов, Є.І. Кокотова, М.О. Колоколов, С.О. Краснопевцев, О.П. Кучинська, П.А. Литвишко, В.В. Мурадов, М.І. Пашковський,

М.А. Погорельський, А.С. Сизоненко, М.І. Смирнов, М.Ф. Сокиран, О.Ю. Татаров, Л.Д. Удалова, А.С. Федюнін, С.С. Чернявський, Ю.М. Черноус, В.А. Шиплюк, Н.В. Шульга й інші. Однак дане питання, з огляду на сучасну ситуацію у країні, породжує низку дискусійних моментів та нововведень, які потребують теоретичного вивчення та практичного застосування.

Мета статті – дослідити проблемні питання застосування режиму відеоконференції у кримінальному процесі під час пандемії, яка охопила Україну.

Вклад основного матеріалу. Дистанційне провадження є досить складним не тільки у процесуальному, а й в організаційно-технічному плані [2].

У ч. 3 ст. 232 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) зазначається, що «використання в дистанційному кримінальному провадженні на досудовому розслідуванні технічних засобів і новітніх технологій має забезпечувати належну якість зображення й звуку, а також інформаційну безпеку» [3]. Відповідно до ч. 3 ст. 336 КПК України, «у дистанційному судовому провадженні технічні засоби й технології, окрім перелічених вимог, мають забезпечувати також дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження» [3]. Волночність КПК України не дає визначення таких термінів, як «належна якість зображення й звуку» та «інформаційна безпека».

Аналіз норм КПК України, що регулюють порядок проведення слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції, свідчить, що належною якістю зображення є така, яка дозволяє ідентифікувати особу за її зображенням всіма учасниками кримінального судочинства, а також особами, які присутні чи беруть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, та зафіксувати зображення технічними засобами з подальшою можливістю ідентифікації допитуваного. Під належною якістю звуку розуміють його властивості, що дозволяють чітко та розбірливо розрізнити показання, особливості голосу та мовлення допитуваної особи всіма учасниками процесу, а також особами, які присутні чи беруть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, та зафіксувати їх технічними засобами з можливістю подальшої ідентифікації допитуваного за голосом [4, с. 134].

Виходячи із зазначеного, звернемо вашу увагу на те, що в режимі відеоконференції повинні застосовуватись такі технічні засоби, які забезпечують належне її проведення. Дані технічні засоби повинні мати відповідний стан для того, щоб передавати відеоінформацію в режимі реального часу, забезпечити якість звуку та зображення, а також повне сприйняття інформації всіма учасниками слідчої (розшукової) дії.

З урахуванням виділених змістових ознак та властивостей відеоконференції у кримінальному провадженні пропонуємо під нею розуміти «особливий спосіб проведення слідчих (розшукових), судових та інших процесуальних дій, що передбачає використання відповідних телекомунікаційних технологій, за допомогою яких здійснюється спілкування між учасниками процесуальної дії в режимі реального часу, за умови, що хоча б один із них просторово віддалений, з обов'язковою фіксацією технічними засобами проведеної процесуальної дії» [4, с. 29].

Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (дистанційне досудове розслідування) нормативно закріплене у ст. ст. 225–229, 232 КПК України, а під час судового розгляду (дистанційне судове провадження) – ст. 336 КПК України.

У результаті дослідження КПК України стає зрозумілим, що рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування ухвалюється слідчим, прокурором, а в разі здійснення в режимі відеоконференції допиту згідно зі ст. 225 КПК України – слідчим суддею із власної ініціативи або за клопотанням сторони криміналь-

ного провадження чи інших учасників кримінального провадження (ч. 4 ст. 232 КПК України). Рішення про проведення дистанційного судового провадження ухвалює суд за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження (ч. 2 ст. 336 КПК України) [3].

Фактичні підстави для проведення дистанційного досудового розслідування/судового провадження, відповідно до ч. 1 ст. 232 та ч. 1 ст. 336 КПК України такі: «1) неможливість безпосередньої участі учасника кримінального провадження у досудовому провадженні/судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; 2) необхідності забезпечення безпеки осіб; 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування/судового провадження; 5) наявність інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом достатніми» [3].

Стає зрозумілим, що вказаний вище перелік підстав для проведення дистанційного досудового розслідування/судового провадження не має виключного характеру. Законодавством передбачена можливість проведення відеоконференції за наявності інших вагомих підстав. До числа яких можна віднести сучасну ситуацію у країні та світі, а саме поширення хвороби коронавірусу (COVID-19), з урахуванням розпорядження Кабінету Міністрів України «Про переведення єдиної державної системи цивільного захисту у режим надзвичайної ситуації» від 25 березня 2020 р. № 338-р. [5].

Уповноваженим суб'єктам кримінального провадження варто враховувати те, що необхідність ліквідації поширення хвороби коронавірусу (COVID-19), введення карантину вихідного дня й інших обмежень, стрімке зростання захворюваності серед людей, забезпечення санітарного й епідемічного благополуччя населення суттєво обмежують фізичну можливість учасників кримінального провадження брати участь у проведенні процесуальних дій у рамках кримінального провадження, а їхні рішення в жодному разі не повинні порушувати право особи на справедливий суд, гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [6].

Отже, стає зрозумілим, що уповноваженим суб'єктам кримінального провадження потрібно використовувати можливість проведення досудового розслідування/судового провадження в режимі відеоконференції в умовах поширення хвороби коронавірусу (COVID-19) на території України.

Доцільно буде врахувати, що поширення на території України хвороби коронавірусу COVID-19 як фактичної підстави для проведення дистанційного досудового розслідування/судового провадження не виключає права уповноваженого учасника кримінального провадження, окрім цієї підстави, зазначати у відповідному клопотанні й інші підстави, передбачені п. п. 1–4 ч. 1 ст. 232 та ч. 1 ст. 336 КПК України. Наприклад, особа не може взяти участь у судовому розгляді: 1) за станом здоров'я (п. 1 ч. 1 ст. 232 та ч. 1 ст. 336 КПК України), що повинно обов'язково підтверджуватися конкретними медичними документами [3]; 2) у зв'язку з певними обмеженнями через поширення хвороби коронавірусу COVID-19 на території України. У такому разі у клопотанні зазначаються обидві підстави для проведення дистанційного досудового розслідування/судового провадження, що значно підвищує гарантії його задоволення й ухвалення відповідного рішення слідчим суддею/судом.

У зв'язку із сучасною ситуацією у країні 29 березня 2020 р. у Верховній Раді України зареєстровано проект закону «Про внесення зміни до розд. XI «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України

щодо особливостей судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні та розгляду окремих питань під час судового провадження на період дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [7]. Даний Закон ухвалений набрав чинності 13 квітня 2020 р. У ньому зазначається, що «розгляд питань, віднесених до повноважень слідчого судді, суду (крім розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою) за його рішенням, прийнятим із власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження, може бути проведено в режимі відеоконференції, про що повідомляються сторони кримінального провадження в порядку, визначеному ст. 135 КПК України. Слідчий суддя, суд не має права прийняти рішення про проведення судового засідання щодо розгляду клопотання про продовження строку тримання під вартою в режимі відеоконференції, в якому поза межами приміщення суду перебуває підозрюваний (обвинувачений), якщо він проти цього заперечує.

Проведення судового засідання в режимі відеоконференції, у тому числі під час судового провадження, здійснюється на умовах, визначених абз. 7, з дотриманням правил, передбачених ч. ч. 3–9 ст. 336 КПК України.

Участь захисника в судовому засіданні забезпечується відповідно до вимог КПК України» [8].

Підтримуємо важливу необхідність дотримання даного Закону в умовах поширення хвороби коронавірусу (COVID-19) на території України, не можемо не погодитися з думкою Миколи Погорецького й Олександра Старенького про те, що «деякі його положення є такими, що не відповідають загальним правилам проведення відеоконференції в рамках кримінального провадження, з огляду на таке:

1) у порушення реалізації засади змагальності видається надання виключного права слідчому судді чи суду ініціювати питання про проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції, дана пропозиція не узгоджується із приписами ч. 2 ст. 232 КПК України та ч. 2 ст. 336 КПК України, відповідно до яких таким правом наділені: 1) слідчий суддя/суд; 2) сторони кримінального провадження; 3) інші учасники кримінального провадження;

2) незрозуміла позиція законодавця щодо необхідності повідомлення про проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції виключно сторін кримінального провадження. Ураховуючи вищевказані пропозиції, такий обов'язок слідчого судді чи суду не поширюється на інших учасників кримінального провадження (потерпілий, свідок, експерт, перекладач тощо), які також можуть брати участь у проведенні процесуальних дій у режимі відеоконференції;

3) невизначеним у КПК України залишається питання щодо форми та змісту згоди підозрюваного чи обвинуваченого щодо участі у проведенні процесуальних дій у режимі відеоконференції, а також засобів перевірки їхнього власного волевиявлення при наданні заперечення щодо розгляду клопотання про обрання запобіжного

заходу у вигляді тримання під вартою в режимі відеоконференції, якщо підозрюваний чи обвинувачений перебуває за межами суду. На практиці може скластися ситуація, коли слідчі, прокурори своїми діями будуть незаконно впливати на волевиявлення підозрюваного чи обвинуваченого для отримання від них відповідного заперечення з метою перенесення розгляду поданого клопотання та затягування здійснення досудового розслідування чи судового провадження;

4) не вирішеним залишається питання щодо наслідків неприбуття сторони захисту для участі в судовому розгляді в режимі відеоконференції (наприклад, через обмеженість руху залізничних, авіа- та автобусних сполучень між містами й областями України), особливо в тих випадках, коли така участь є обов'язковою (ст. 52 КПК України). Окрім того, поза увагою законодавця також залишилося питання щодо участі у проведенні процесуальних дій у режимі відеоконференції адвоката-представника, який представляє інтереси свідка, потерпілого тощо» [9].

Варто зазначити, що ні положеннями ст. ст. 232, 336 КПК України, ні зазначеним вище Законом не врегульовано питання щодо строку, за який сторони чи інші учасники кримінального провадження зобов'язані подати клопотання про проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції в рамках кримінального провадження, розгляд якого вже призначений у загальному порядку на певну дату. Дане питання особливо актуальне в умовах поширення хвороби коронавірусу (COVID-19) та неможливості забезпечити присутність свідків, потерпілих, експертів, підозрюваних чи обвинувачених на призначену дату судового засідання в деяких справах.

На відміну від КПК України, у нормах Цивільного процесуального та Господарського процесуального кодексів України зазначено, що: «учасник справи подає заяву про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання» (ч. 2 ст. 212 Цивільного процесуального кодексу України; ч. 2 ст. 197 Господарського процесуального кодексу України) [10; 11].

Відповідно до наведеного прикладу правового закріплення варто також врегулювати належним строком ст. ст. 232, 336 КПК України.

Висновки. Отже, у результаті дослідження варто зазначити, що в умовах надзвичайної ситуації на території України та в усьому світі, коли суспільство та держава страждають від поширення хвороби коронавірусу (COVID-19), ухвалення законодавчих актів, спрямованих на забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, особливо у сфері кримінальної юстиції, повинні належним чином та своєчасно обговорюватися, із залученням авторитетних фахівців у відповідній сфері, зокрема й із застосуванням засобів відеоконференції. Поспішні й належним чином необгрунтовані законодавчі акти можуть призвести лише до порушення прав, свобод і законних інтересів осіб під час здійснення кримінального провадження та затягування процедури досудового розслідування й судового розгляду, що недопустимо в сучасних умовах боротьби із хворобою коронавірусу (COVID-19).

ЛІТЕРАТУРА

1. Пандемія COVID-19 в Україні. Статистика. URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/covid-19/cpa/>.
2. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. О.В. Капліна, О.Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Шульга Н.В. Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 208 с.
5. Про переведення єдиної державної системи цивільного захисту у режим надзвичайної ситуації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2020 р. № 338-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/338-2020-%D1%80#Text>.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

7. Про прийняття за основу проекту України про внесення зміни до розд. XI «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні та розгляду окремих питань під час судового провадження на період дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : постанова Верховної Ради України від 30 березня 2020 р. № 542–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/542-20#Text>.

8. Про внесення зміни до п. 20⁵ розд. XI «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні та розгляду окремих питань під час судового провадження на період дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 13 квітня 2020 р. № 558–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/558-20#Text>.

9. Встановлюємо дистанцію! *Закон і Бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/142090-distanciyne_kriminalne_provadzhennya_v_umovah_poshirennya_ko.html.

10. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон від 18 березня 2004 р. № 1618–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

11. Господарський процесуальний кодекс України : Закон від 6 листопада 1991 р. № 1798–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.